

СТРУКТУРА НА СЪДЕБНАТА РЕЧ. РЕТОРИЧЕСКИ ДИСКУРС НА ОБВИНИТЕЛНАТА И ЗАЩИТНАТА РЕЧ

Иван Цанев

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Като резултат на това изследване настоящата статия представя на читателя в обобщен вид структурата, композиционните елементи, логическото и реторическото съдържание на съдебната реч, в частност обвинителната и защитната реч, от гледището на философията на правото. Въпросът за съизмеримостта и приложението на етика, морал и истинност в правото е актуален от древността до наши дни. Тези морални категории могат да бъдат анализирани в дълбочина най-вече от философската наука с помощта на нейните съставни – етика, естетика, реторика, логика. Достатъчно е да си припомним римската сентенция – *In jure veritas* (В правото е истината). Именно търсенето на истината, доказването, аргументирането и начините за водене на спор са водещите идеи и основна тематика на аналитичния текст.

Keywords: argumentation, proof, oratory, truth, judicial speech

Правораздаването има за своя основна цел решаването на спорни казуси пред юрисдикционния орган по възможно най-справедливия начин, базиран на истината. От своя страна, аргументацията се стреми да убеди съдията в приемливостта на позицията на всяка от спорещите страни и съответно представените факти и доказателства трябва да убедят съдията в правотата на позицията на всяка от тях.

Целта на аргументацията може да бъде постигната чрез прагматико-диалектическия и рационалния подход. Способите за убеждаване се наричат доводи, които в традиционната реторика биват привеждани в действие с цел да се измени позицията или убеждението на противниковата страна или на аудиторията (Kolev, 2012: 17).

Ако приемем за факт, че истината се ражда в спора, следователно да се разреши спорът, означава да се достигне до истината. Оттук следва, че истината в правораздаването ще бъде обективна само ако са взети предвид и оценени без предубеждение доказателствата и на двете страни. С други думи, съдията, за

да е обективен, е необходимо да преодолее субективните концепции на страните относно истината (Kolev, 2012: 13 – 14).

Композиционната организация на речта се реализира посредством специфична аргументативна рамка, стила на речта, невербалните средства и средствата извън оратора. Петте части на *techne rhetorike* представляват пет структуриращи действия с програмен характер. Изнамирането на това, което ще се докаже, е *инвенцио* (*inventio*). Диспозицио (*dispositio*) се нарича подреждането на материала, необходим за аргументацията. Украсяването на речта с фигури представлява *елокуцио* (*elocutio*). Запомнянето на това, което се казва, се постига с *мемория* (*memoria*). Изпълнението на словото с подходяща интонация и жестове е последното действие – *акцио* (*actio*).

В реторическата класификация редовете на монолога са реч, лекция, доклад. Реторите предлагат класификация на видовете речи по различни критерии. Академическата, политическата или съдебната реч се подчиняват на схемата за аргументация в монолог. Всички монологични ораторски форми се подчиняват на обща тричастна композиционна постройка – увод, главна част, заключение. Специфичното за различните видове се проявява в съдържанието и формата на конкретния вид. Обвинителната и защитната съдебна реч имат характерна структура, която се вмества в общата тричастна композиционна постройка. В съдебните реторически дискурси средствата за аргументация са: логически, извънлогически, невербални и средства извън оратора.

Съдебният процес е организиран в игрова форма и неговото развитие и разрешаване се осъществява посредством дискусия. Поради това философските дебати за дискусийната същност имат пряко отношение в разкриването на различните аспекти на нейното значение. Главното направление в тях се свързва с противопоставянето на логическите и неформалните средства в доказването на тезите и в оборването на позицията на другата страна (Buzov, 2010: 112).

В съвременната реторика е популярна структурата на съдебната реч, която предлагат Г. Голдинер и Е. Матвиенко.

Според Величко Руменчев съдебната реч е представител на монологичното красноречие. Съдебната реторика натоварва встъплението с по-други функции. Според него встъплението на съдебната реч не толкова създава интереса и предизвиква вниманието, колкото поддържа наличния интерес и го насочва в желаната посока. Правната аргументация е основа на обвинителните и защитните речи, споровете, които се водят в съдебната зала (Rumentchev, 1997: 153).

Според Аристотел аргументите в съдебното красноречие представляват техническите доказателства. В „Реторика“ намира обяснение използването на нетехнически доказателства, като закони, свидетелски показания, договори, изтръгнати от признания, клетви. М. Ф. Квинтилиан разработва напълно ар-

гументацията на съдебното красноречие. Реторът свежда всеки казус до някакво основно положение, статус. В трактата „Обучението на оратора“ са формулирани четири „генерални“, „основни“ положения, разделени в две групи: рационални – предположения, окачествяване, определение; законови, включващи закони и формулировки. Първите се основават на общи, а вторите – на специфични за правото топоси. В съдебното красноречие особено внимание изискват формулирането на „основното положение“ и „редът на въпросите“, на които се дават отговори чрез доказателствата, т.е. аргументацията. Всяко дело има предмет на спор, съдържа разглеждане и решение по съществото на делото. Всички аргументи се извеждат от места, които се отнасят до нещо или неща. Доводи се вземат от следните източници: лица, причина, място, време, възможности, начин, определение, ред, вид, различията, характерните особености, делението, растежа, началото, края, сходство, несходство, противоречашите, съпътстващи, създаващи, случайно появили се, сравнението. Тези елементи пораждат неизброимо количество аргументи. Квинтилиан нарича доводите от силни чувства патетика. В съдебната аргументация неизбежни са доказателствата, взети извън правилата на науката – примерни съдебни решения, слухове, разпити с изтезания, писмени доказателства, клетвата и свидетели. „Изкусни“ са доказателствата, които се извличат от делото.

Разглеждаме съдебния оратор като човек, реализиращ една съдебна аргументация, в процеса на която осъществява собствени цели или целите, които е приел като социална поръчка. В съдебното красноречие се прилага общата схема на аргументация – формулиране на тезиси и контратезиси, доказване на тезиса, оборване на контратезиса, убеждаване в необходимостта да се признае тезисът и се приложат предложените решения, мерки.

Според Я. Киселев и Л. Зайчик двустранната аргументация е характерна особеност в съдебното красноречие. Друга специфика на този вид красноречие е презумпцията. При решаването на съдебни казуси се тръгва от специфичен за правото топос: подсъдимият е невинен до доказване на противното. Умението да аргументира и убеждава, се проявява еднакво независимо дали юристът е поел защита, или обвинение според М. Ботева.

Х. Перелман влага специфичен смисъл в понятието „правна политика“. Той поставя до една формална една неформална логика, посветена на аргументацията, т.е. съвкупността от разсъждения, които поддържат или оборват теза и позволяват да се критикува или оправдае едно решение. Правната логика разглежда специфичните за правото аргументации, останали непроменени през вековете под името „правен аргумент“.

В логическото ядро на правната аргументация централният топос обикновено е специфичен, юридически. От него страните формулират тезис и контратезис. В съдебната аргументация наред с юридически, се използват, формално-логически, политически, аксиологически, етически, религиозни

и др. доводи. Например в Катилинариите си Цицерон убеждава сенаторите да прогонят заговорниците далеч от Рим. Те представляват илюстрация на съдебна политическа аргументация. В съдебното красноречие се използват често следните аргументи: аргумент към силата, към делото, изгодата, състраданието, верността, невежеството, аргумент към авторитета, аргумент срещу човека. Прибавяме аргумент към човешкото и човека, чрез който се апелира към общочовешки ценности и истини, изразени с философски доводи. Аргумент на правната логика – *á pari*, *a contrario*, *a fortiori*, *ab absurdo* и др., се отнасят до интерпретацията на закона и благодарение на един или друг от тези аргументи съдията може да доказва убедително. Съдиите обаче се поддават по-слабо на влиянието на извънлогическите и невербалните средства. Тяхната задача е да предложат максимално безпристрастно решения и присъди. В коректната правна аргументация се цитират действителни, а не мними доказателства. В правото примерът в аргументацията обобщава разглежданите положения. Друга особеност за ораторите в съда е да излагат кратко и ясно тезисите и аргументите. Помпей допуска обвинителят да говори два часа, а защитникът – три часа. Съдебният оратор трябва да владее психологически техники в общуването: убеждение, внушения, идентификация и емпатия. Везните на Темида накланя онзи, който владее до съвършенство уменията да аргументира и доказва убедително.

Първата цялостна концепция за съдебната аргументация е развита от Аристотел в „Реторика“, 325 г.пр.н.е. Според Стагирит има три рода речи: съвещателни, съдебни, епидейктични. Цел на съдещите се е справедливото и несправедливото, а другите си съображения те също включват в тях. В процеса на изграждане на съдебната аргументация първо се определя предметът на съдебната интерпретация – в съдебния казус. Реторически предпоставки са свидетелствата, вероятностите и признаците. Силогизмите, т.е. аргументите, според Аристотел са основен градивен реторически материал на правната и всяка друга аргументация. Примерите са често приложими и в правната аргументация.

Десетки страници Аристотел посвещава на причините, поради които се вършат несправедливости в противоречие със закона. Разграничава различни несправедливи и справедливи деяния. Под закон Аристотел разбира частния, а от друга страна е общият закон. „Частен“ е установеният от всеки народ за самия него, той бива писан или неписан, а общ е „естественият закон“. Общочовешки са представите за право и справедливост. Примерът, който четем в „Реторика“, са думите на Антигона, че е справедливо да погребее Полиник въпреки забраната, тъй като това е право по природа. Във времето на Аристотел съдебните спорове се отнасят до това дали деянието е справедливо, или несправедливо. Основополагащ момент в тезата на Аристотел представлява

делението на доказателствата. В тази връзка според Желязко Стоянов призиването на тогавашните римски юристи се търси в сферата на социалните норми, а на юриспруденцията се гледа като на специализиран клон за прилагане на съответните социални норми и на отклоненията от тях. Често им се налага да интерпретират съществуващите правни норми според изискванията на естественото право и на принципа за справедливостта. Както пише Улпиан, представата за правото произтича пряко от принципа за справедливостта (Stoianov, 1993: 51 – 55).

„Технически“ или „изкусни“ аргументи за античните ретори са аргументите, които ораторът сам е изнамерил в подготовката на речта. Относно съдебната нетехническа и „неизкуствени“ аргументи според Аристотел са пет – закони, свидетели, договори, изтръгнати признания, клетва. Десетки страници са посветени на анализи на тези пет специфични доказателства (аргументи). Тези понятия са залегнали в съвременната съдебна аргументация (Aristotel, 1993: 74 – 77).

Аристотел изтъква всеобщия характер на аргументацията като реторически метод. „Ентимемата“ е съкратен силогизъм, в който са изпуснати едната предпоставка или заключението. Методите за аргументиране в реториката са логическите: съкратените силогизъм – ентимема, привиден силогизъм – привидна ентимема, логическа индукция – реторическа индукция. В „Реторика“ се разглеждат 28 топоса, от които се образуват ентимеми. Аргументите се извличат от предпоставки за благо и полза, цел, причина, последователност, начало, същност, количество, качество, обстоятелства, време, място, възраст, справедливо – несправедливо, добро – зло, красиво – грозно. Реториката на Аристотел е първият систематизиран труд по проблемите на ораторската аргументация в европейското културно наследство. В това съчинение са посочени основите на първата реторическа концепция за съдебната аргументация. В нашето виждане тръгваме от тази основополагаща теза за правната аргументация. Тя се допълва от Цицерон и Квинтилиан.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Kolev, T. (2012). *Argumentiranje v pravorazdavaneto*, Sofia: Sv. Kliment Ohridski. [Колев, Т. (2012). *Аргументиране в правораздаването*. София: Св. Климент Охридски].
- Kolev, T. (2012). *Dokazvane v pravorazdavaneto*, Sofia: Sv. Kliment Ohridski. [Колев, Т. (2012). *Доказване в правораздаването*. София: Св. Климент Охридски].
- Buzov, V. (2010). *Philosophia na pravoto i pravna logika*, V. Tarnovo: Abagar. [Бузов, В. (2010). *Философия на правото и правна логика*, В. Търново: Абагар].

- Rumentchev, V. (1997). *Sudebna retorika*. Sofia: Sofi – R. [Руменчев, В. (1997). *Съдебна реторика*, София: Софи – Р].
- Stoianov, Zh. (1993). *Philosophia na pravoto*. Sofia: Sofi – R. [Стоянов, Ж. (1993). *Философия на правото*, София: Софи – Р].
- Aristotle (1993). *Rhetorics*. Sofia: Sofi – R. [Аристотел (1993). *Реторика*. София: Софи – Р].

STRUCTURE OF THE JUDICIAL SPEECH. RHETORICAL DISCOURSE OF THE INDICTMENT AND PROTECTION SPEECH

Abstract. As a result of this study, this article presents the reader, in a summarized way, the structure, compositional elements, logical and rhetorical content of the judicial speech, in particular prosecution and defense speech, from the standpoint of philosophy of law. The question of equivalence and application of ethics, morality and truth in the law is up to date from Antiquity to the present day. These moral categories can be analyzed in depth mostly by philosophical science, with the help of its constituents – ethics, aesthetics, rhetoric, logic. It is sufficed to recall the Roman maxim – In jure veritas (At right is the truth). Accordingly, the search for truth, evidence, reasoning and ways of arguing are the leading ideas and major themes of the analytical text.

✉ **Mr. Ivan Tsanev, PhD Student**

Faculty of Philosophy
Veliko Turnovo University “St. st. Cyril and Methodius”
Veliko Turnovo, Bulgaria
E-mail: kot_79@abv.bg